

РАЗВОЈ ИНТЕРКУЛТУРАЛНИХ КОМПЕТЕНЦИЈА КОД УЧЕНИКА

Сажетак

Свет у коме данас живимо немогуће је замислити без мултикултуралног и интеркултуралног додира, тј. без додира између различитих култура. Толеранција, демократија, отвореност, поштовање људских права и грађанских слобода неки су од темељних принципа које треба поштовати и остваривати у савременом свету окупаном процесом глобализације.

Интеркултурализам се односи на корелацију и интеракцију која се успоставља између припадника различитих културних заједница. Интеркултурални однос подразумева суочавање са проблемима који се јављају приликом сусрета са припадницима друге културе, прихватање и поштовање других, борбу против предрасуда и остваривање једнаких могућности. Ово значи прихватање других као једнако вредних без обзира на њихово порекло, национални идентитет, пол, вероисповест, односно без обзира на то што долазе из културно различите средине. Интеркултурализам се посебно односи на прихватање и поштовање припадника мањинских заједница и уважавање њихових права. Из ових разлога на значају добија интеркултурално васпитање и образовање које има задатак да код младих освести постојање особа које су културно различите, али једнако вредне. Младе треба оспособити за живот у мултикултуралном свету развијањем ставова, способности, осећања и начина опхођења са особом из културе која је различита од оне чији су припадници. Као веома значајне издвајају се интеркултуралне компетенције као један од кључних фактора који може да допринесе не само квалитетнијем васпитању и образовању и школској клими, већ и смањењу предрасуда, стереотипа, неједнакости и дискриминације у друштву. Управо из тог разлога смо наш рад усмерили ка интеркултуралним компетенцијама и проблему њиховог развијања код ученика.

Акцент овог истраживања стављен је на теоријско проучавање различитих фактора са циљем сагледавања њиховог деловања на ученике који треба да се развију у интеркултурално компетентне особе. Имајући то у виду, посебно ћемо сагледати допринос васпитања и образовања, наставе, наставника и курикулума у оспособљавању ученика за живот у мултикултуралној заједници, те смо

у складу са тиме као проблем поставили питање: *Да ли школа као мултикултурална заједница развија интеркултуралне компетенције ученика?* Сврха нашег истраживања јесте да укажемо на потребу и значај развијања интеркултуралних компетенција код ученика, јер свет у коме данас живимо јесте свет у коме су све културе интегрисане, свет у коме су интеркултурални сусрети свакодневница и свет у коме је неопходно познавати друге како бисмо могли да их прихватимо, а потом и да остваримо заједнички однос, интеракцију и сарадњу. Интеркултуралне компетенције је неопходно развијати код ученика не само због припреме за неки каснији живот, већ као припему за тренутни заједнички живот са својим школским другарима који се од њих разликују само по томе што су културно „другачији“.

I ТЕОРИЈСКО-МЕТОДОЛОШКА ОРИЈЕНТАЦИЈА

1. Шта је интеркултурализам?

Појам интеркултурализам настао је на основу богатог значења префикса *интер-*, спојеним са термином *култура*. Префикс интеруказује на процес, стога када кажемо интеркултурално, ми уствари говоримо о интеракцији, размени, реципроцитету, међузависности и солидарности, али и о признавању вредности, животних стилова, симбола са којима се људи различитих култура повезују у циљу разумевања света, о признавању интеракција које се појављују у истој или између различитих култура (Marchis et al. 2008: 69-75).

Интеркултуралност као појам обухвата однос између више култура и обавезно укључује њихову интеракцију, за разлику од **мултикултуралности** која означава постојање више култура на истом простору. Интеркултурализам подразумева суочавање са проблемима који се јављају у односима између носиоца различитих култура, као и њихово прихватање и поштовање; он подстиче на размишљање о разликама, о борби против предрасуса, о мирном животу између народа и припадника различитих група, као и о једнаким могућностима у образовању (Јевтић, Петровић 2012). Имајући све ово у виду, долазимо до закључка да интеркултурализам значи схватити другог и бити у интерактивном односу са њим, с тим што пасивно прихватање или уочавање различитости не значи да ће особа заиста да изгради сопствени однос према утврђеној различитости. Из тог разлога

је у процесу међусобног упознавања, разумевања различитих култура и успостављања позитивних односа неопходно интеркултурално васпитање и образовање.

2. Шта су интеркултуралне компетенције?

Интеркултурализам се учи стицањем интеркултуралних компетенција које подразумевају усвајање одређених ставова, знања и вештина (Топић 2010: 407-416). Потребна **знања** односе се на познавање социјалних група, њихових продуката и обичаја. **Вештине** подразумевају способност интерпретације и повезивања, откривања и интеракције као и критичку свест о културалним разликама. **Ставови** подразумевају отвореност, радозналост и спремност за прихватање других култура и своје властите без предрасуда. Интеркултурална компетенција односи се на стално развијање разумевања односа између култура, чему може допринети проучавање карактеристичних веровања и понашања појединих друштвених заједница унутар плуралистичког друштва које се истиче својом посебношћу у односу на доминантну културу, етничност, расу, религију, телесну и/или менталну способност, полну и/или родну оријентацију с циљем конструктивног деловања и решавања питања која се јављају међу културама унутар једног друштва (Хрватић, Пиршл 2005: 251-266). Она обухвата знања о различитим културама, вештине препознавања и прихватања различитости, као и ставове о својим и другим културама.

Интеркултурална компетенција обухвата три битне димензије, а то су **комуникативна, емоционална и когнитивна**. Бити интеркултурално компетентан значи не само имати знања и позитивне ставове, већ бити способан за успостављање интеракције са другим тј. успоставити квалитетну интеркултуралну комуникацију. Осим успешне комуникације, темељни захтеви интеркултуралне компетенције постају осетљивост и самосвест, односно разумевање понашања других, као и начина њиховог размишљања и виђења света (Хрватић, Пиршл 2005: 251-266).

Бенет (Bennett 1986: 179-195) издваја шест степена повећане осетљивости на културне различитости. Прва три су етноцентрична

и односе се на културу којој појединац припада и која је за њега централна, док преостали степени указују на чињеницу да појединац доживљава своју културу у контексту других култура.

(1) *Порицање културних различитости* – појединац културу којој припада сматра једином, а остале избегава;

(2) *Одбрана од културних различитости* – појединац своју културу доживљава као добру, сматра је супериорнијом од других култура, свет дели на „ми“ и „они“;

(3) *Минимизирање културних различитости* – елементи сопствене културе се доживљавају као универзални, људи очекују сличности са другима и настоје да промене понашање других како би их ускладили са својим очекивањима;

(4) *Прихватање културне различитости* – ниво на коме се сопствена култура доживљава само као једна од многобројних, али је могућ негативан однос према културним разликама;

(5) *Адаптација на културне различитости* – познавање друге културе доприноси адекватној перцепцији и понашању у односу на ту културу, приликом чега је појединац способан да посматра свет из друге перспективе, а самим тим и да промени своје понашање у циљу ефикасније комуникације са припадницима друге културе;

(6) *Интеграција културних различитости* – искуство појединца се шири и он прихвата различите погледе на свет.

3. Развој интеркултуралних компетенција

Развој интеркултуралне компетенције доприноси не само квалитетнијем васпитању и образовању, пожељној школској клими, већ и смањењу егоцентризма, предрасуда, стереотипа, неједнакости и дискриминације у друштву. Развој интеркултуралних компетенција је дуготрајан и целоживотни процес у коме најзначајнију улогу имају васпитно-образовне институције, а посебно њихови главни актери - васпитачи, наставници и професори (Пиршл 2011: 53-70).

Развоју интеркултуралних компетенција такође доприносе и основни циљеви образовања, који се према Мандарић-Вукушић (2014: 133-148) односе на:

(1) Подстицање и унапређивање интелектуалног, физичког, естетског, друштвеног, моралног и духовног развоја ученика у складу са њиховим склоностима;

(2) Развијање свести ученика о очувању материјалне и духовне културно-историјске баштине и националног идентитета;

(3) Развој свести о националном језику као битном чиниоцу националног идентитета, неговање књижевног језика у свим подручјима и нивоима васпитно-образовног сиситема;

(4) Васпитање и образовање ученика у складу са општим културним и цивилизацијским вредностима, људским правима, правима и обавезама деце, оспособљавање за живот у мултикултуралном свету, за поштовање различитости, за активно и одговорно учествовање у демократском друштвеном развоју;

(5) Осигурање ученицима могућности стицања општеобразовних и стручних компетенција, оспособљавање за живот и рад у променљивој друштвеној зајници;

(6) Подстицање и развијање самосталности, самопоуздања, одговорности и креативности ученика;

(7) Оспособљавање ученика за перманентно учење.

Такође, знања, способности и вредности садржане у курикулуму представљају темељ за учеников одговоран однос према самоме себи, према другима и према свему што га окружује, за обликовање сопственог идентитета, за разумевање и прихватање других културних, полних, националних, расних, религијских, социјалних, родних и других различитости, као и за одговорно учествовање у друштвеном животу (Саблић 2011: 125-138).

4. Досадашња истраживања о развоју интеркултуралних компетенција код ученика

Истраживање у Хрватској о развоју интеркултуралних компетенција кроз васпитање и образовање спровео је **Пиршл** (2011: 53-70). Истраживање се састоји из теоријског дела (у коме се разматрају појмови као што су интеркултурализам и интеркултуралне компетенције), и методолошког дела, који приказује

результате истраживања спроведеног са циљем да се испита степен познавања темељних карактеристика интеркултуралног васпитања и образовања студената, као и да се утврде нивои етноцентризма и етнорелативизма и испитају ставови студената о пожељним интеркултуралним компетенцијама. У истраживање је укључено 304 студентата, коришћена су два инструмента посебно конструисана за потребе самог истраживања, док су варијабле биле пол, факултет, врста студијског програма, година студирања, статус студента и познавање страних језика. Аутор је дошао до закључка да развој интеркултуралне компетенције доприноси не само квалитетнијем васпитању и образовању и школској клими, већ и смањењу етноцентризма, предрасуда и стереотипа, неједнакости и дискриминације у друштву. Такође, када је реч о наставницима, неопходно је подићи свест о томе да се профил наставника не сме темељити искључиво на уско професионалним компетенцијама. Потребно је да наставници постану свесни индивидуалне културне перспективе и да имају способност размишљања о различитим облицима културне различитости. Аутор закључује да је знање студената о темељним обележјима интеркултурализма (одређење, циљеви, вредности) задовољавајуће, и поред тога што садржаји о интеркултурализму нису систематски имплементирани у универзитетске наставне програме.

Ауторке **Бедковић** и **Зрилић** (2014: 111-122) бавиле су се проучавањем интеркултуралног образовања и васпитања као факторима суживота у мултикултуралном друштву. Оне су нагласиле потребу за новим професионалним компетенцијама наставника које би им омогућиле сналажење у све сложенијим васпитно-образовним ситуацијама које настају на основу међусобних односа ученика различитих културних позадина. Улога наставника у процесу интеркултуралног васпитања и образовања огледа се у оснаживању интеркултуралног идентитета и у педагошком деловању, које ће омогућити доследно спровођење интеркултуралних начела у непосредној васпитно-образовној пракси.

Ивановић и **Лепеш** (2012: 172-182) проучавали су перспективе и могућности интеркултуралног курикулума у Републици Србији, где трећину становништва чине припадници мањина, где се посебно

издваја Војводина унутар које припадници мањина чине и до половине укупног броја становника. У свом раду предлажу могући пут остварења интеркултуралног васпитања и образовања који захтева сагласност око националног курикулума, око питања образовања на мањинским језицима, уређеног система мултикултуралног васпитања и образовања у циљу задовољења високих захтева и стандарда перспектива и могућности интеркултуралног курикулума у Републици Србији. Неки од тих путева су ослањање на позитивна искуства у образовању мањина, изградња курикулума образовања на мањинским језицима одоздо па према горе (најпре за сваку мањину, па онда обједињавањем да би се на крају дошло до заједничке интеграције у јединствени национални курикулум Републике Србије). Тако, аутори долазе до закључка да је неопходан паралелни рад, како на стварању националног курикулума, тако истовремено и курикулума образовања на језицима појединих мањина, уз истовремено или накнадно стварање заједничког курикулума образовања на мањинским језицима. Након тога се може радити и на планирању интеркултуралних активности.

Болован (2009: 35-42) је истраживао могућности интеркултуралног образовања у историји подучавања и учења. Циљ његовог рада био је да укаже на интеркултурално образовање у настави историје, приликом чега је наглашавао идеју да интеркултурално образовање није нови предмет која се учи у школи, већ инструмент путем кога наставник користи знање из свог предмета како би ученика учинио осетљивим на различитост и солидарност. Компаративни приступ историји кроз интеркултуралну перспективу води ка бољем разумевању веза између универзалног и појединачног. Историја је бескрајно богат извор интеркултуралног образовања који упућује на последице нетолеранције, расизма, ксенофобије и сл. Прошлост нуди садашњости решења потребна за будућност. Аутор долази до закључка да развој интеркултуралне компетенције треба да постане заједничка брига. Таква компетенција се може изградити кроз постепено превазилажење етноцентризма и предрасуда. Интеркултурализам не значи искључивање патриотизма нити губитак сопственог културног идентитета у интеракцији са другима. Интеркултурално

образовање означава приhvатање разлика, а не њихово порицање при чему „бити једнаки не значи бити исти“. Свака наставна лекција из историје може бити добра прилика не само за интеркултурално образовање, већ и за еколошко, грађанско, демократско образовање, образовање за мир и сл.

5. Проблем истраживања

Међуљудске односе у савременом свету не можемо замислити без интеркултуралних сусрета, без интеракције припадника различитих култура који све чешће живе заједно, на истом простору, у мултикултуралној средини. Из тих разлога, живот у савременом свету, а и у будућности, захтева развијање одговарајућих компетенција којима се олакшавају интеркултурални сусрети између припадника различитих култура. Реч је о интеркултуралним компетенцијама и потреби њиховог развијања код ученика, на шта смо усмерили пажњу у овом истраживању. Ученицима су неопходне интеркултуралне компетенције како би имали способност да покажу разумевање према припадницима културе која се разликује од њихове, и како би их прихватили и ступили у интеракцију са њима. Школа се издваја као средина која пружа прилику за интеркултуралне сусрете, али и као средина чији је задатак да своје ученике припреми и оспособи за исте. Стога се као проблем овог истраживања поставља питање: *Да ли школа као мултикултурална заједница развија интеркултуралне компетенције ученика?*

6. Предмет истраживања

Оспособљеност ученика за заједнички живот са припадницима других култура у мултикултуралном друштву од њих захтева развијање и неговање интеркултуралних компетенција, односно усвајање одговарајућих ставова који подразумевају отвореност, радозналост и спремност за приhvатање других култура, знања која се односе на познавање основних обележја и карактеристика различитих култура и вештина које укључују способност интерпретације елемената других култура кроз упоређивање са властитом. Без наве-

дених ставова, знања и вештина ученици не могу бити комплетно оспособљени за живот у савременом, мултикултуралном друштву. У складу са наведеним, предмет нашег истраживања је: *Развој интеркултуралних компетенција ученика.*

7. Циљ истраживања

У односу на претходно дефинисани проблем и предмет истраживања, можемо поставити истраживачки циљ: *У овом истраживању желимо утврдити на који начин различити фактори (васпитање и образовање, настава, наставник, курикулум) доприносе развоју интеркултуралних компетенција ученика.*

8. Задачи истраживања

8.1. Утврдити на који начин *васпитање и образовање* доприноси развоју интеркултуралних компетенција ученика

8.2. Утврдити на који начин *настава* доприноси развоју интеркултуралних компетенција ученика.

8.3. Утврдити на који начин *наставник* доприноси развоју интеркултуралних компетенција ученика.

8.4. Утврдити на који начин *курикулум* доприноси развоју интеркултуралних компетенција ученика.

9. Хипотезе истраживања

9.1. Претпоставља се да *васпитање и образовање* доприноси развоју интеркултуралних компетенција ученика кроз подстицање демократских односа и толеранције уз истовремено сузбијање предрасуда и стереотипа према културно другачијим ученицима.

9.2. Претпоставља се да се развој интеркултуралних компетенција ученика одвија кроз *наставу грађанског васпитања.*

9.3. Претпоставља се да *наставник* доприноси развоју интеркултуралних компетенција ученика кроз рад на развоју и усавршавању своје личне интеркултуралне компетентности.

9.4. Претпоставља се да *курикулум* доприноси развоју интеркултуралних компетенција ученика кроз суконструкцију интеркултуралног курикулума.

10. Методе истраживања

Наше истраживање је квалитативне природе, те смо се стога определили за примену методе теоријске анализе и дескриптивне методе које су у складу са одабраним проблемом, предметом, циљем и задацима постављеним у истраживању.

II ТЕОРИЈСКА ИНТЕРПРЕТАЦИЈА

1. Улога васпитања и образовања у развоју интеркултуралних компетенција код ученика

Први задатак нашег истраживања оријентисан је ка утврђивању начина на који се одвија развој интеркултуралних компетенција ученика кроз васпитно-образовни процес, са циљем сагледавања улоге васпитања и образовања у развоју интеркултуралних компетенција ученика. С обзиром на то да је васпитно-образовни процес оријентисан на развој свих сфера личности и свих аспеката будућег живота, интеркултурално васпитање и образовање представља један од његових задатака.

Проучавајући литературу дошли смо до сазнања да је кључни аспект интеркултуралног васпитања и образовања **уклањање етноцентризма** уз истовремено наглашавање особености различитих култура и њихових припадника. Укидање етноцентризма се односи на „брисање“ хијерархијске структуре култура, односно на давање примата једној култури наспрам друге. Припадник одређене културе није бољи нити лошији, нема другачија права у односу на припадника неке друге културе, његова једина одлика јесте различитост коју је потребно уважити. У овоме се састоји суштина саме интеркултуралне компетенције јер она захтева не само познавање одређене културе, већ и њено прихватање и толеранцију, разумевање, остваривање интеракције и сарадње са њеним припадницима.

С обзиром на то да живимо у свету различитости, у свету у коме смо сви повезани и у коме знатно више него раније имамо прилике да дођемо у додир са припадницима различитих култура, преглед литературе нам указује да је један од начина за мирну коегзистенцију са културно различитима **образовање за толеранцију**. Толеранцију је потребно развијати код ученика као једну од кључних карактеристика, не само када је реч о њиховом односу са припадницима других култура, већ и у односу са свима који се од њих разликују у било ком погледу. Образовање за толеранцију мора прожимати све наставне предмете и активности, било да се оне реализују кроз наставу или изван ње.

Као један од начина за развој интеркултуралних компетенција кроз васпитање и образовање можемо издвојити и модел који предлаже Нагата (2004: 139-167), а који подразумева освешћивање предрасуда и стереотипа које појединац има у односу на друге. Ово је веома значајно у интеркултуралном васпитању и образовању јер, да бисмо могли да разумемо и прихватимо друге, морамо пре свега поћи од себе и запитати се шта је то што лежи у основи нашег оваквог или онаквог односа према другоме, који су разлози од којих потиче наша предрасуда/стереотип и каква су наша осећања у вези са овим. Овде као користан, предлажемо примену модела ненасилне комуникације, који подразумева пре свега опажање ситуације без икакве процене, сагледавање осећања која код нас изазива та ситуација, као и потреба које имамо у вези са истом. У контексту развоја интеркултуралних компетенција кроз васпитање и образовање ово би значило оспособљавање ученика да сагледа карактеристике припадника одређене културе/одређену ситуацију без просуђивања о самом припаднику, да освести своја осећања, што за циљ има елиминисање евентуалних предрасуда и стереотипа.

На основу наведеног можемо извести закључак да васпитање и образовање доприноси развоју интеркултуралних компетенција ученика кроз подстицање толеранције ученика, кроз освешћивање стереотипа и предрасуда, односно кроз боље упознавање себе чиме се може потврдити наша прва хипотеза *Претпоставља се да васпитање и образовање доприноси развоју интеркултуралних компетенција ученика кроз подстицање демократских односа и*

толеранције уз истовремено сузбијање предрасуда и стереотипа према културно другачијим ученицима.

2. Улога наставе у развоју интеркултуралних компетенција код ученика

Наш следећи задатак оријентисан је на утврђивање начина на које се кроз наставу развијају интеркултуралне компетенције ученика. Проучавајући литературу долазимо до закључка да интеркултурално васпитање и образовање не би требало да се реализује као посебан наставни предмет, већ да прожима све наставне предмете, односно нагласак је на потреби искоришћавања сваке прилике за подстицање интеркултуралног развоја код ученика.

Интеркултурално васпитање и образовање најуже је повезано са наставом грађанског васпитања, па би у оквиру садржаја овог предмета ипак требало посебно посветити пажњу садржајима интеркултуралног карактера, јер оспособљавање ученика за живот у савременом друштву мора обухватити образовање за мир, толеранцију, демократију, сарадњу. Другим речима, настава грађанског васпитања има задатак да ученике упозна са другим културама и да их оспособи за живот у мултикултурној заједници. Уколико бисмо имали само учење о културама, без активне интеракције са њиховим припадницима, дакле, без развоја интеркултуралне компетенције, интеркултурално васпитање и образовање би се свело на учење о обичајима и традицији неке културе, без погледа у заједничку будућност у којој те културе коегзистирају на истом процесу, у плуралистичком друштву. образовање мора бити усмерено на јачање компетенција ученика како би осветили своје предрасуде и стереотипе и активно ступили у интеракцију и сарадњу са другима. Све то се налази у основи интеркултуралних компетенција, те стога сматрамо да је настава грађанског васпитања најпогоднија за интеркултурално васпитање и образовање. Са друге стране, с обзиром на то да је реч о изборном предмету, развој интеркултуралних компетенција не сме бити занемарен ни у другим предметима. Из тог разлога могуће је елементе интеркултуралности унети и у верско васпитање, јер је религија

саставни део једног народа, једне културе, и само њено упознавање представља први корак ка развоју интеркултуралних компетенција ученика на овом пољу. Значај верског васпитања за развој интеркултуралних компетенција ученика посебно је истакао Хрватић (2007: 241-254) наводећи да поред обавезних наставних предмета, и верска настава може да подстакне дијалог, преговарање, компромис, прилагођавање и заједничко решавање проблема. Исти аутор предлаже организацију сусрета и такмичења ученика различитих идентитета јер није више довољно само учити о другим културама. Потребно је ученике довести у суоднос, а компетенције за реализацију тог суодноса се развијају управо кроз наставне активности.

Већ смо нагласили да интеркултурано васпитање и образовање није нов наставни предмет, већ да га је потребно остваривати кроз сваки наставни предмет. Да би то било могуће потребна је преоријентација у настави, која се према Видосављевић и сарадницима (2016: 185-201) остварује кроз курикулум, што значи да се интеркултуралност уводи кроз наставне програме и садржаје. То подразумева програме о културним разликама и програме за међуљудске односе. Са друге стране, за развој интеркултуралних компетенција код ученика задужен је и сам наставник, на чијем се јачању личних компетенција мора радити (посебно се истиче познавање различитих култура, односно културних обележја ученика). Можемо закључити да је за остваривање интеркултуралног васпитања и образовања у настави неопходно иновирати наставне садржаје и укључивати елементе интеркултуралности где год је то могуће, посебно у наставним предметима чији се наставни садржаји дотичу других култура, народа и нација, попут георграфије, историје, матерњег и страног језика. Примера ради, **историја** је један од кључних наставних предмета чији су садржаји прикладни за развијање интеркултуралних компетенција ученика због тога што историјски догађаји укључују припаднике различитих народа, сваког са својим посебним обележјима, међу којима се обично јављало оно што је потребно сузбијати како бисмо могли изградити интеркултуралну компетентност, а то је нетолеранција, расизам, предрасуде, стереотипи и нетрепеливост према другима и другачијима. Такође, и **географија** представља неисцрпан извор

сазнања о другим народима, државама, о припадницима других култура, чијим упознавањем ученици постају отворенији за прихватање културно различитих. За развој интеркултуралних компетенција током **учења страних језика** није довољно упознати се само са граматичким правилима, већ је потребно упознати и правила која се тичу интеракције чланова друштва чији се језик учи.

Дакле, оно што је у настави кључно јесу сами наставни предмети, односно наставни садржаји, а нагласак је на потреби да је интеркултуралне компетенције ученика потребно развијати кад год је то могуће, у било ком наставном предмету, а посебно у предметима који сами по себи подразумевају интеркултурни додир, какви су историја, географија, матерњи и страни језици, као и настава грађанског васпитања и верска настава. У складу са наведеним, као главни начин истиче се такво конципирање наставних садржаја које би значило не само упознавање са културом неког народа, већ и превазилажење негативних ставова, стереотипа и предрасуда у вези са истом, те изграђивање толеранције, прихватања и спремности за активну интеракцију са припадницима друге културне заједнице, јер отвореност ка интеркултуралним сусретима не значи да појединац губи свој власитити национални и културни идентитет.

На основу наведеног можемо делимично потврдити нашу хипотезу *Претпоставља се да се развој интеркултуралних компетенција ученика одвија кроз наставу грађанског васпитања* с обзиром на то да се развој интеркултуралног васпитања и образовања не одвија искључиво путем наставе грађанског васпитања, већ се наглашава потреба развоја интеркултуралних компетенција кроз сваки наставни предмет.

3. Улога наставника у развоју интеркултуралних компетенција код ученика

Трећи задатак у нашем истраживању усмерили смо на наставника као на личност која је у васпитно образовном процесу, а самим тим и у процесу интеркултурног васпитања и образовања један од главних фактора који доприноси развоју интеркултуралних компетенција

ученика. С обзиром на то да је живот у плуралистичком друштву обележје данашњице и да је проблем интеркултуралног васпитања савремене природе, у складу са новонасталим променама и потребама, и сама улога наставника морала је бити промењена. Наставник мора бити оријентисан ка стварању климе другарства, поверења, сарадње, односно ка стварању позитивних социјалних односа. Дакле, улога наставника је да своје ученике упознаје са културама, са обележјима самих култура и њихових припадника, али ту се његова улога у интеркултуралном образовању не завршава. Интеркултуралност не значи само познавање, већ и прихватање и активни однос са припадницима других култура. Не можемо очекивати од ученика да прихвати оно што наставник говори, уколико и сам не верује у то. Не можемо очекивати да ученици показују разумевање и толеранцију према другачијима уколико пред собом, у наставнику, не виде снажан модел који ће следити. Из тих разлога је посебно значајна улога наставника у процесу интеркултуралног оспособљавања ученика.

Да би наставник успешно остваривао своју улогу у интеркултуралном васпитању и образовању, потребно је да и сам буде интеркултурално компетентан. Од њега се захтева да пре свега буде упознат са обележјима своје културе, али да такође буде мотивисан за стицање нових сазнања и информација о другим културама. У складу са тиме, можемо констатовати да је неопходно подићи свест самих наставника о потреби перманентног усавршавања и на овом пољу, посебно у савременом свету који руши границе и баријере између различитости. Наставник који ради на свом интеркултуралном развоју моћи ће успешно да објасни разлике које постоје између различитих култура, да објасни значења неког догађаја, неког текста, да ученике оспособи за један критички однос према разумевању културних обележја, те да ученицима служи као главни извор информација који је истовремено и модел за конструктивно деловање у односу на друге.

Као неке од начина на које наставник доприноси развоју интеркултуралних компетенција ученика можемо посебно издвојити стално преиспитивање своје сопствене интеркултуралне компетенције и рад на усавршавању исте, сарадњу са локалном заједницом, учешће у спровођењу пројеката, организовање заједничких дружења, забав-

них активности и активности учења са културно другачијим ученицима, решавање спорних питања која се односе на различитост и, као што наводи Мандарић-Вукушић (2014: 133-148), пожељно је укључити родитеље деце припадника других култура. Имајући у виду наведене чињенице, наш предлог је да се родитељи деце припадника других култура могу ангажовати у радионицама или сличним видовима рада као типични представници културе из које долазе где би, заједно са наставником, престављали моделе интеркултуралног понашања и тако показали како су сви људи једнаки и како ниједна култура није инфериорнија у односу на другу. Нико није ни бољи, ни лошији, сви смо ми само различити, а разлике су „баријера“ која се може превазићи једино кроз разумевање.

Наставник се издваја као једна од кључних фигура у процесу интеркултуралног васпитања и образовања, као модел интеркултуралног понашања приликом чега се посебно наглашава потреба да сам наставник буде интеркултурално компетентан, јер је то основни предуслов за развој интеркултуралних компетенција ученика, те стога можемо потврдити нашу трећу хипотезу *Претпоставља се да наставник доприноси развоју интеркултуралних компетенција ученика кроз рад на развоју и усавршавању своје личне интеркултуралне компетентности.*

4. Улога курикулума у развоју интеркултуралних компетенција код ученика

С обзиром на то да већина аутора говори о интеркултуралном курикулуму наглашавајући његову интеркултуралну структуру, наш последњи, четврти задатак оријентисан је ка сагледавању начина на које курикулум може допринети развоју интеркултуралних компетенција ученика. Курикулум представља основу васпитно-образовног рада у школи и из тог разлога је један од кључних фактора интеркултуралног васпитања и образовања. Сагледавањем литературе долазимо до закључка да је потребно нагласак ставити на учење о другим културама, на изучавање језика и културе припадника мањинских заједница. И овде је наглашена потреба пре свега познавања, а потом и интеграције

са припадницима других култура. Интеркултурални курикулум мора уважавати специфичне карактеристике културе и уопштено говорећи друштвеног контекста, што значи да ће обухватити не само обележја доминантне културе, него и специфичности свих мањинских групација. У вези са овим посебно се наглашавају димензије које према Хрватић и Саблић (2008: 197-208) обухватају способност интеркултуралне комуникације на локалном, националном и интернационалном нивоу, суоднос у процесу поштовања људских права, индивидуалне и друштвене одговорности, социјалне правде, припремање ученика за радне улоге и одговорну потрошњу и припремање за доношење стратешких одлука према одрживом развоју.

Као што смо раније истакли, интеркултурално васпитање и образовање не представља нови наставни предмет, већ је потребно да постане саставни елемент сваког наставног предмета, сваке наставне, али и ваннаставне активности, сваког аспекта функционисања и рада школе. У том погледу курикулум мора бити проширен и обликован у полазну основу, средство и стратегију путем које ће се интеркултурализам унети у све елементе школског рада. Да би се ово реализовало посебно је значајна заједничка конструкција, односно суконструкција курикулума. С тим у вези можемо закључити да је неопходна укљученост свих учесника васпитно-образовног процеса у конструкцији интеркултуралног курикулума, укључујући и родитеље и локалну заједницу. Интеркултурални курикулум требало би да се оријентише на повезивање школа различитих земаља, на различите активности и пројекте који би допринели не само упознавању одлика и специфичности одређене културе, већ и пружали прилику за интеркултуралне сусрете између ученика, за размену информација, за заједничко планирање и сарадњу, чиме би се остварило не само прихватање других, већ и суоднос, однос у коме су сви једнаки и равноправни учесници. Поред сусрета ученика, интеркултурални сусрети могу допринети и самим наставницима, да кроз интеракцију са колегама стекну нова знања, размене искуства и могућа практична решења у области интеркултуралног васпитања и образовања, те да на тај начин додатно развију своју интеркултуралну компетенцију као предуслов развоја исте код ученика.

На основу наведеног потврђујемо и нашу последњу хипотезу *Претпоставља се да курикулум доприноси развоју интеркултуралних компетенција ученика кроз суконструкцију интеркултуралног курикулума* с обзиром на то да смо кроз проучавање литературе дошли до ставова аутора о потреби интеркултуралне структуре курикулума која се изграђује кроз његову заједничку конструкцију од стране свих учесника васпитно-образовног процеса.

Закључна разматрања

Наш рад усмерен је на развој интеркултуралних компетенција ученика што за потребу има формирање ставова као што су радозналост, отвореност, одсуство предрасуда и стереотипа; стицање знања о друштву и културама, као и вештина потребних за разумевање и интерпретацију елемената друге културе. Као главне факторе који доприносе развоју интеркултуралних компетенција ученика издвојили смо васпитање и образовање, наставу, наставника и курикулум. У теоријском делу рада бавили смо се схватањима и погледима аутора о факторима који утичу на развој интеркултуралних компетенција ученика, да би кроз методолошки део дали наше претпоставке о томе са циљем добијања одговора на питање: *Да ли школа као мултикултурална заједница развија интеркултуралне компетенције ученика?*

Први задатак усмерили смо на сам **процес васпитања и образовања** и дошли до закључка да је неопходно утицати на развој интеркултуралне компетентности ученика кроз сваки сегмент и елемент васпитања и образовања, кад год се за то укаже прилика. Нашу прву хипотезу *Претпоставља се да васпитање и образовање доприноси развоју интеркултуралних компетенција ученика кроз подстицање демократских односа и толеранције уз истовремено сузбијање предрасуда и стереотипа према културно другачијим ученицима* потврдили смо на основу ставова аутора о потреби да се развој поменутих компетенција одвија управо кроз подстицање демократских односа, сарадње, толеранције, отворености, разумевања и прихватања културно другачијих.

Други задатак усмерили смо на фактор ужи од васпитања и образовања, а то је **настава** са хипотезом *Претпоставља се да се развој интеркултуралних компетенција ученика одвија кроз наставу грађанског васпитања*. Потврдили смо да се развој интеркултуралних компетенција ученика одвија кроз наставу грађанског васпитања. Међутим, то није једини начин за развој наведених компетенција, с обзиром на то да је наглашена потреба за развој истих кроз све наставне предмете, а посебно оне у којима постоје елементи интеркултуралности као што су историја, географија, језици и верска настава.

Кроз трећи задатак желели смо да сагледамо каква је **улога наставника** у развоју интеркултуралних компетенција ученика и дошли до сазнања да је неопходно да он ради на развијању климе поверења, толеранције, сарадње, да утиче на уклањање предрасуда и стереотипа према културно другачијима. Као основа за све то јесте његова лична интеркултурална компетентност чиме потврђујемо нашу хипотезу *Претпоставља се да наставник доприноси развоју интеркултуралних компетенција ученика кроз рад на развоју и усавршавању своје личне интеркултуралне компетентности*.

Наш последњи, четврти задатак односи се на испитивање начина на које **курикулум** може допринети развоју интеркултуралних компетенција ученика, где се посебно издвојила потреба за интеркултуралном структуром курикулума кроз суконструктивистички приступ, што значи да су у конструкцији курикулума уважена мишљења свих учесника вапитно-образовног процеса и да сви они учествују у доношењу одлука везаних за курикулум, чиме потврђујемо нашу последњу хипотезу *Претпоставља се да курикулум доприноси развоју интеркултуралних компетенција ученика кроз суконструкцију интеркултуралног курикулума*.

Интеркултурална компетентност намеће се као неопходна за живот у савременом друштву које можемо означити као мултикултурално, плуралистичко друштво у коме свакодневно долази до интеркултуралних сусрета припадника различитих културних заједница. Да би био могућ њихов заједнички живот на истом простору, неопходно је да за то буду оспособљени. Кроз наше истраживање приказали смо

како различити фактори који се издвајају у оквиру средине, каква је школа, доприносе развоју интеркултуралних компетенција ученика, чиме можемо одговорити на проблем нашег истраживања и потврдити да школа доприноси развоју интеркултуралних компетенција ученика кроз процес васпитања и образовања, путем самог курикулума и путем наставе у којој се као кључна фигура издваја наставник као модел интеркултуралног понашања.

Литература

- Бедковић 2014: Весна Бедковић и Смиљана Зрлић, “Интеркултурални одгој и образовање као чимбеник суживота у мултикултуралном друштву”, у: *Magistra ladertina*, год. 9, бр. 1, Свеучилиште у Задру, 111-122.
- Bennett 1986: Milton Bennett, “A developmental approach to training for intercultural sensitivity”, in: *International Journal of Intercultural Relations*, vol. 10, no. 2, 179-195.
- Bolovan 2009: Sorina Bolovan, “Opportunities of the intercultural education in teaching-learning history”, in: *Acta Didactica Napocensia*, vol. 2, no. 1, 35-42.
- Видосављевић 2016: Слађана Видосављевић, Милена Видосављевић, Јелена Круљ-Драшковић, “Интеркултурална настава у васпитно образовном процесу”, у: *Зборник радова Учитељског факултета*, Призрен-Лепосавић, 185-201.
- Ивановић, Лепеш 2012: Јосип Ивановић и Јосип Лепеш, “Перспективе и могућности интеркултуралног курикулума у Републици Србији”, у: *Педагогија и култура: Зборник радова са другог конгреса педагога Хрватске*, Загреб: Хрватско педагогијско друштво, 172-182.
- Јевтић, Петровић 2012: Бисера Јевтић и Јелена Петровић, “Интеркултурално образовање са погледом на будућност”, у: *Образовање и савремени универзитет: тематски зборник радова*, Ниш: Филозофски факултет, 25-35.
- Мандрић-Вукшић 2014: Анита Мандарић-Вукушић, “Садржаји интеркултуралне компетенције у националном оквирном курикулуму”, у: *Школски вјесник: часопис за педагогијску теорију и праксу*, год. 63, бр. 1-2, Сплит: Филозофски факултет Свеучилишта у Сплиту, 133-148.
- Marchis et all. 2008: Iuliana Marchis, Liliana Ciascai, Vitor Costa, “Intercultural and media education in teaching practice: an example of good practice”, in: *Acta Didactica Napocensia*, vol. 1, no. 2, 69-75.
- Nagata 2004: Adair Linn Nagata, “Promoting self-reflexivity in intercultural education”, in: *Journal of Intercultural Communication*, no. 8, 139-167.
- Пиршл 2011: Елви Пиршл, “Одгој и образовање за интеркултуралну компетенцију”, у: *Педагогијска истраживања*, год. 8, бр. 1, 53-70.
- Саблић 2011: Марија Саблић, “Интеркултурални курикулум-осврти и перспективе”, у: *Педагогијска истраживања*, год. 8, бр. 1, 125-138.

- Топић 2010: Ивана Топић, “Интеркултурализам у курикулуму примарног образовања”, у: *Напредак*, год. 151, бр. 3-4, 407-4016.
- Хрватић, Пиршл 2005: Невен Хрватић и Елви Пиршл, “Курикулум педагошке изобразбе и интеркултуралне компетенције учитеља”, у: *Педагогијска истраживања*, год. 2, бр. 2, 251-266.
- Хрватић 2007: Невен Хрватић, “Интеркултурална педагогија-нове парадигме”, у: *Педагогијска истраживања*, год. 4, бр. 2, 241-254.
- Хрватић, Саблић 2008: Невен Хрватић и Марија Саблић, “Интеркултуралне димензије националног курикулума”, у: *Педагогијска истраживања*, год. 5, бр. 2, 197-208.

Nevena Stanisavljević

DEVELOPMENT OF INTERCULTURAL COMPETENCIES OF STUDENTS

Summary

The world we live in today is impossible to imagine without a multicultural oneintercultural contact, i.e. without contact between different cultures. Tolerance, democracy, openness, respect for human rights and civic freedoms are some of the fundamental principles to be respected and accomplished in the modern world, occupied by the process of globalization. Interculturalism refers to the correlation and interaction that isestablishes between members of different cultural communities. Intercultural relationships involve facing problems that arise when encountering members of another culture, accepting and respecting others, combating prejudices and achieving equal opportunities.

Interculturalism refers in particular to acceptance and respect for minority communities and respect for their rights. For these reasons, on the importance is given to intercultural education and education which has the task of making young people aware of the existence of people who are culturally different but equally valuable. Young people should be trained to live in a multicultural world by developing attitudes, abilities, feelings and ways of dealing with a person from a culture that is different from those of which they are members. The emphasis of this research was put on the theoretical study of various factors in order to examine their actions on students who need to develop into intercultural competent person.